

Poštovane dame i gospodo,

večeras u ovom prijatnom ambijentu klaustara samostana Svetog Nikole na Prčanju imamo čast predstaviti vam studiju *Bokeljska Mornarica-nematerijalna kulturna baština čovječanstva*, autora dr Antuna Sbutega admirala Bokeljske Mornarice u Kotoru. Pojam kulturne baštine obuhvaća ne samo materijalne oblike kulturnog nasljeđa nego također i nematerijalna dostignuća ljudske kulture što ova višestoljetna organizacija predstavlja.

Stoljećima je Sveti Nikola bio zaštitnik bratovštine kotorskih mornara, pa nije slučajno da se baš ovdje prezentira ova opsežna knjiga o životu Mornarice kroz stoljeća. Ova studija je potkrijepljena ogromnim brojem dokumenata o aktivnostima Bratovštine pomoraca, sve od prvih spomena do današnjih dana prve polovine 21. stoljeća. Na brojnim stranicama ove knjige autor donosi i tumači veliki broj arhivskih dokumenata s krajnjim ciljem kako bi se očuvala uspomena na ovaj važan segment kotorskog i bokeljskog pomorskog kulturnog i religijskog nasljeđa. Knjiga predstavlja sintezu svega što su do sada objavili o Mornarici brojni eminentni autori, a bazirana je na dokumentima nedavno objavljenog Zbornika *Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima. Zbornik dokumenata od najstarije poznatih do danas*. Na ovom projektu admiral Sbutega bio je rukovodilac, urednik i koordinator.

Autor u uvodu napominje da ova knjiga nema pretenzija da stavi tačku na istraživanja o Mornarici, već da bude poticaj drugim autorima da nastave istraživanja i da ih produbljuju. Nada se, da će ovim svojim radom podsticati interes čitalaca za poviješću, tradicijama i vrijednostima Bokeljske mornarice, a i mnoge privući da postanu njeni članovi. Admiral Sbutega uložio je znatan trud da stil pisanja ove studije bude interesantan, jasan i razumljiv ne samo malom broju stručnjaka za ovu problematiku, već i širokoj čitalačkoj publici.

Studija je podijeljena u 15 cjelina koje se raščlanjuju u 46 poglavlja što ukazuje da je rad većeg opsega istraživanja i proučavanja problematike opstojnosti Bratovštine kotorskih pomoraca na ovim prostorima kroz više stoljeća. Autor koristi kronološki pristup upoznavanja čitalaca, predstavljajući događaje redom kako su se odigrali.

U uvodu autor navodi i razloge koji su ga podsticali da piše o Mornarici. Želja mu je bila da napiše rad o razvoju Bokeljske mornarice poštujući kronološki princip od vremena njenog nastanka u ranom srednjem vijeku pa do danas. Na početku svakog poglavlja dao je sažeti prikaz političkih, društvenih, vjerskih i kulturnih prilika, sa posebnim naglaskom na pomorstvo trudeći se da prikaže utjecaj Mornarice na ukupni razvoj pomorstva, privrede, društva, kulture i umjetnosti.

U prvoj cjelini koja nosi naslov *Boka i Kotor u starom i ranom srednjem vijeku* autor nas upoznaje s geografskim karakteristikama zaliva, načinu života prvih stanovnika, dolasku Slavena na ove prostore, formiranju prvih naseobina i gradskih zajednica, načinu života, počecima nekih vrsta privrednih aktivnosti radi opstanka prvih žitelja na pitomim obalama Jadranskog mora. Iznosi pregled političkih prilika s izmjenama raznih vlasti i vladara koji su bitno uticali na formiranje prvih gradskih središta i većeg broja utvrđenih uporišta za obranu novoformiranih zajednica.

O pomorstvu iz ovog razdoblja za sada ima malo podataka. Kotor je u ranom srednjem vijeku bio utvrđeno pomorsko središte južnog Jadrana. Bio je sjedište biskupije, odvojen od zaleđa s nestabilnim političkim prilikama. Zahvaljujući pomorstvu uspijevaao je da se održi u vojnom, političkom, ekonomskom i vjerskom pogledu. Bio je čvrsto vezan morem sa svim većim trgovačkim centrima Jadranskog mora i Sredozemlja.

Druga cjelina vodi nas na same začetke organiziranja pomoraca. Kako je prvi poznati spomen organizacije pomoraca u Kotoru iz 1353. godine pod nazivom *Pia Sodalitas Navicularum Catharensium – Pobožno društvo kotorskih pomoraca*, ipak se moramo vratiti u IX stoljeće u koje tradicija smješta osnivanje Bratovštine mornara.

Pozvati ćemo se na relevantne srednjovjekovne posredne povijesne podatke, koji govore da je Kotor imao organiziranu ratnu i trgovačku mornaricu u tom razdoblju. Akademik Grga Novak u svom radu „*Ratovi i bitke na Jadranskom moru*“ spominje ratne brodove Kotora u 867. godini, zajedno sa brodovima gradova Zadra, Splita i Dubrovnika u sastavu bizantijske flote koja je oslobodila Dubrovnik od 15 mjesecne saracenske opsade. Ista bizantijska flota u kojoj su i dalje bili ratni brodovi gradova Zadra, Splita, Dubrovnika i Kotora 869. godine opsjedala je Bari u Apuliji s namjerom da ga oslobodi od saracenske okupacije. Mavro Orbini u svom djelu *Kraljevstvo Slavena* spominje dvije kotorske galije u 1155. godini. Te godine kotorske galije prebacile su u Dubrovnik četiri stotine Kotorana, dvjesto Ulcinjana i sto pedeset Peraštana radi odbrane dubrovačkog teritorija, koji je bio napadnut od bosanskog bana Borića. 1167. godine, knezovi grada Kotora i Omiša potpisali su ugovor o miru i slobodnoj trgovini Jadranskim morem s obavezom poštovanja tokom devet generacija. 1453. Bratovština je dobila crkvu svetog Nikole u gradu kao svoje sjedište, a 1463. dobija Statut pod nazivom *Bratovština svetog Nikole mornara u Kotoru*.

Admiral Sbutega u trećoj cjelini prati Bratovštinu kotorskih pomoraca u kasnom srednjem vijeku u razdoblju od XI do XV stoljeća. Počev od 1396, Kotor se sedam puta obraćao Veneciji tražeći da ga uzme pod zaštitu, ali je šest puta bio odbijen, da bi zahtjev prihvaćen tek sedmi put 1420. godine. Ovo poglavlje bogato je dokumentirano i obuhvata razdoblje od skoro 400 godina mletačke vladavine do njenog pada 1797. godine. Autor nas upoznaje sa Statutom bratovštine sv. Nikole mornara iz 1463. godine, što ukazuje na snagu ove Bratovštine. Vrijeme mletačke vladavine predstavlja najvažniji i najuspješniji period u povijesti Kotsorske mornarice.

Četvrta cjelina uvodi nas u vrijeme 16. stoljeća kad se Kotor pritisnut sa svih strana osmanskim teritorijem, nalazio u nezavidnom položaju. U ovim izuzetno teškim i složenim prilikama Bratovština pomoraca imala je vrlo aktivnu ulogu u životu Kotora. Bila je na čelu svih crkvenih svetkovina, posebno je imala vodeću ulogu organizacije Tripundanskih svečanosti. Brinula se o redu i miru u gradu. Imala je važnu ulogu u dramatičnim događajima tokom Kiparskog rata 1571-1573. godine. Učesnik je Lepantske bitke sa galijom S. Tripun pod zapovjedništvom kotorskog admirala Jeronima Bisantija. Učestvovala je i u kopnenim akcijama, ne samo kada je u pitanju obrana Kotora u vrijeme turskih napada, već i u akcijama mletačke vojske.

Peta cjelina govori o 17. stoljeću i koncipirana je na način da tematski prati niz dokumentiranih događaja kroz četiri poglavlja, od samog početka stoljeća pa sve do njegovog kraja. Na taj način autor je nastojao većinu tih relevantnih dokumenata prikazati kako bi što slikovitije predstavio stanje u Kotoru i Boki kotorskoj, a posebno aktivnosti Bratovštine sv. Nikole mornara.

Autor nas vodi kroz politička, ekonomska i kulturna kretanja koja su značajno obilježila ovo stoljeće. Spomenimo tragičan događaj pohare Perasta od strane sjeveroafričkih gusara 1624. godine. Odvedeno je u ropstvo oko 450 osoba i opljačkano ogromno bogatstvo stečeno stoljećima. Ipak su Peraštani nakon dugih pregovora, vještom diplomacijom i novčanom pomoći Mletačke republike uspjeli otkupiti veći broj zarobljenih Peraštana.

U ovom stoljeću Kotor je bio često opsjedan i izložen snažnim turskim napadima s kopna i mora. Katastrofalan potres koji je zadesio Kotor 1667. godine

potpuno je razorio grad sa oko 200 mrtvih i ranjenih. Velika oštećenja pretrpjela je katedrala svetog Tripuna. Unatoč svemu, Bratovština pomoraca razvila je brojne elemente nematerijalne kulture, školstvo, kultove svetoga Nikole i svetoga Tripuna sa ceremonijalnim nastupima, kulturu solidarnosti i humanitarne aktivnosti. Bratovštinu je krasio karitativni rad, briga o siromašnim članovima i njihovim obiteljima, ali i o strancima. Dolazi do razvoja umjetnosti i književnosti, po uzoru na Veneciju. Nosioci ovih aktivnosti bili su pomorski trgovci, brodovlasnici i pomorci. Bilo ih je vrlo obrazovanih, mecena, pisaca i pjesnika.

U šestoj cjelini 18. stoljeće autor u tri poglavlja predstavlja i razmatra društvene i ekonomske promjene, razvoj pomorstva u Evropi i na Mediteranu. Veći dio ovog poglavlja posvetio je razvoju pomorstva u Boki i Bratovštini kotorskih pomoraca. Glavni nosioci pomorstva i trgovine u ovom stoljeću bili su Perast, Prčanj i Dobrota. Kotor je već ranije izgubio primat u pomorstvu i trgovini. Razvoj pomorske privrede je bio osnova izuzetnog razvoja materijalne i nematerijalne kulture u Boki.

Iz 18. stoljeća sačuvano je mnogo dokumenata o raznim aktivnostima kotorske Bratovštine pomoraca, koja se sve češće naziva Koterska mornarica. Ranije privilegije Mornarice vezane za proslavu svetog Tripuna su potvrđivane u više dokumenta. Mletački Senat dukalom od 5. januara 1665. je potvrdio da se za vrijeme trodnevnih svečanosti svetog Tripuna predaju admiralu i Koterskoj mornarici ključevi grada i štap, kao i pravo na izbor oficira, podizanje državnih zastava i traženje pomilovanja.

U sedmoj cjelini autor u dva poglavlja bavi se temom Napoleonskih ratova u okviru kojih prati pomorske operacije na Sredozemlju i Jadranu, političke i ekonomske prilike u Boki kotorskoj kao i aktivnosti Koterske mornarice od pada Mletačke republike 1797. do Bečkog kongresa 1815. godine. Ovo je bio posebno značajan period za Mornaricu s obzirom na čestu promjenu raznih vlasti tadašnjih velikih sila, prve austrijske vladavine, kratkotrajne ruske i nešto duže francuske, do konačno druge austrijske vladavine od 1814. do 1918. godine. Kriza izazvana padom Mletačke republike, za koju su članovi Bratovštine pomoraca bili duboko vezani, prouzročila je krizu same Bratovštine. Ipak, na osnovu oskudnih dokumenata koji su sačuvani o Mornarici iz ovog perioda, kao i na osnovu drugih izvora, možemo zaključiti da je Mornarica nastavila sa radom i nije bila ukinuta, ali je zadržala vojnu organizaciju izgubivši raniju vojnu funkciju, a njen admiral nije više obavljao funkciju lučkog kapetana. U razdoblju od 1797. do 1815. godine prema rijetkim dokumentima saznajemo da je Mornarica ipak imala određenih aktivnosti na proslavama sv. Tripuna. Ovo je bilo za Mornaricu vrlo burno razdoblje opterećeno čestim promjenama političkih prilika koje su izazivale nesigurnost kod lokalnog stanovništva a tako i kod članova Koterske mornarice.

Osma cjelina sa tri poglavlja vodi nas kroz 19. stoljeće u kojoj se analiziraju osnovne tendencije razvoja svjetskog pomorstva, pomorstva Mediterana i Jadrana. Autor detaljno opisuje političko ekonomske prilike kroz sukobe interesa velikih sila na obalama Sredozemnog mora. Pomorstvo na Jadranu pretrpjelo je ogromne štete Napoleonskim ratovima. Pomorski centri austrijske monarhije postali su Venecija, Trst i Rijeka, Pula je postala glavni centar ratne mornarice, Šibenik i Boka kotorska glavne ratne luke. U ovom stoljeću dolazi do osnivanja državnih pomorskih škola u Bakru, Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru, u kojima se formirao pomorski kadar.

U devetoj cjelini *Pomorstvo Boke kotorske 1814-1914*, u pet poglavlja govori se o usponu bokeljskog pomorstva poslije Napoleonovih ratova da bi krajem 19. i početkom 20. stoljeća došlo do njegovog propadanja. U 19. stoljeću nastavljaju se aktivnosti Bratovštine pomoraca u Kotoru. Sačuvano je vrlo malo dokumenta o djelovanju Mornarice iz prve polovine 19. stoljeća. Dolazi do njene obnove 1833. godine, međutim revolucionarni događaji 1848. godine negativno utiču i na Mornaricu što dovodi do njenog ukidanja 1849. godine. 1859. dolazi do njenog obnavljanja kada

bokeljsko pomorstvo postiže svoj najveći uspon u 19. stoljeću. Druga polovina ovog stoljeća period je obnove i donošenja novog Statuta i novog imena Bratovštine, *Plemenito tijelo Bokeljske mornarice*. Obnovljena Mornarica sada ima admirala kao i ostale oficire, i to u istom broju kao nekad, ali ona više nije vojna organizacija već memorijalna, koja isključivo učestvuje pod oružjem prilikom proslava tripundanskih praznika. Izgubila je svaki profesionalni i staleški značaj, a dokaz je struktura njenog članstva. Sada su njeni članovi pripadnici svih staleža i bez razlike na zanimanje. 1873. donesen je Statut koji je sačuvan u rukopisu na talijanskom jeziku i danas se čuva u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru.

Kolo se tada, kao i ranije, plesalo gotovo isključivo na trgu ispred katedrale Svetog Tripuna, koji je bio najvažniji gradski trg. Pohvale-lode izgovara mali admiral dječak od 12 godina, koji se bira svake godine 13. januara. 18. i 19. septembra 1909. najsvečanije je proslavljen znameniti, veoma rijetki jubilej: hiljadu i sto godina od prenosa moći Sv. Tripuna iz Male Azije u Kotor.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća Mornarica pokreće inicijativu sakupljanja, čuvanja i prezentacije dokumenta i drugih eksponata iz njene duge pomorske i kulturne povijesti udarivši tako temelje Muzeju Bokeljske mornarice iz 1938. i Pomorskom muzeju Kotor 1952. godine.

U desetoj cjelini autor nas vodi kroz događanja na početku i tokom prvog svjetskog rata na Balkanu i u cijeloj Evropi. Poglavlje ove cjeline razmatra situaciju u Boki, Crnoj Gori i Plemenitom Tijelu Bokeljske mornarice. Kotor i Boka kotorska a posebno Bokeljska mornarica bili su u ovim teškim vremenima na početku rata Austrougarske sa Crnom Gorom, u vrlo nezavidnoj situaciji. Bokeljska mornarica je cijeli vijek bila vjerna austrougarskoj monarhiji koja je i povremeno ukidala ali i sdušno pomagala, tako da je dobrovoljno učešće dijela članova Mornarice u ovom ratu na strani Austrougarske monarhije bilo i razumljivo.

Jedanaesta cjelina u tri poglavlja prati period djelovanja Mornarice između dva svjetska rata. U skladu sa Statutom nastavlja učešće na proslavama Tripundana. U velikom broju učestvuje na proslavi u Kotoru proglašenja blaženom Ozane Kotorke od strane pape 6. jula 1930. godine. Novi Statut Mornarice donosi se 1934. godine, a 1935. odred Bokeljske mornarice učestvuje na obljetnici čuvene pobjede Peraštana nad Turcima 15. maja 1654.

Autor dosta iscrpno u dvanaestoj cjelini predstavlja političke prilike uoči i na početku Drugog svjetskog rata kako u Evropi, na Balkanu, u tadašnjoj Jugoslaviji i Boki kotorskoj. Mnogi članovi Bokeljske mornarice bili su učesnici u borbama protiv okupatora. Oko 150 članova Mornarice bili su uključeni u partizanske jedinice, 70 članova bilo je u zatvorima i koncentracionim logorima, a mnogi su poginuli.

U toku talijanske i njemačke okupacije Bokeljska mornarica je bila zabranjena i nisu se održavale Tripundanske svečanosti, izuzev misa na dan svetkovine.

Na početku trinaeste cjeline dr Sbutega obrađuje društveno ekonomske prilike i razvoj pomorstva nakon Drugog svjetskog rata sve do pada Berlinskog zida 1989. godine s posebnim osvrtom na Jugoslaviju i Crnu Goru. Period od 1945. do 1990. godine je posebno značajan za Bokeljsku mornaricu, koja nastavlja sa aktivnostima kada dolazi do više značajnih promjena. Situacija odmah nakon rata za Mornaricu je bila veoma povoljna ali na kratko. Početkom 1946. godine nova vlast je počela uspostavljati kontrolu nad Mornaricom. Određeno je da Dan Bokeljske Mornarice bude 10. septembar koji je bio Dan Jugoslavenske ratne mornarice. Na taj način je Mornarica stavljena pod potpunu kontrolu komunističkih vlasti i bila potpuno odvojena od svojih vjerskih tradicija i svečanosti u čast sv. Tripuna.

Na Skupštini održanoj 30. avgusta 1964. godine usvojen je novi Statut koji je donio i novo ime *Bokeljska mornarica Kotor*.

Također i u četrnaestoj cjelini koja obuhvata period od 1991-2021. autor kroz pet poglavlja iznosi društveno političku situaciju u svijetu i Evropi. Upoznaje nas sa aktivnostima Mornarice u vrijeme raspada Jugoslavije 1991–2006. godine i u nezavisnoj Crnoj Gori od 2006-2016. godine. Novi Statut je usvojen 5. septembra 1991. godine i u njemu su unesene male, ali veoma značajne promjene u odnosu na prethodni. Tako se u članu 1 Bokeljska mornarica ponovo definira kao staleška bratovština. Mornarica je 2013. godine upisana na listu nematerijalnih kulturnih dobara Crne Gore od nacionalnog značaja. Ovaj period značajno je obilježen nominacijom Bokeljske mornarice za upis na Reprezentativnu listu UNESCO-a. Upoznajemo se sa kompletnom procedurom nominacije što je na kraju rezultiralo upisom Bokeljske mornarice Kotor na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine na konferenciji Međuvladinog Komiteta za očuvanje nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a 16. decembra 2021. godine, kao prvo takvo dobro Crne Gore.

Na kraju ove studije dr. Sbutega daje kompletan popis admirala i viceadmirala od 15.-21. stoljeća, ukupno 51 od čega 38 admirala i 13 viceadmirala.

Nakon ove posljednje cjeline, popisa admirala i viceadmirala slijedi duži Sažetak i njegov prevod na engleski jezik. Slijedi popis vrlo obimne literature koju je autor koristio za pisanje ove studije, što ukazuje na ozbiljnost ovog rada, koji će biti od velike koristi svima onima koji budu zainteresirani da proučavaju ovu 12 vjekovnu pomorsku organizaciju.

Ovaj pregledan rad doprinos je ukupnoj do sada objavljenoj bibliografskoj građi o Bokeljskoj mornarici, posebno poglavlja koja tretiraju vrijeme nakon I svjetskog rata do danas. Dokumenta iz ovog razdoblja prvi put se prezentiraju i biti će dostupna za proučavanje relevantnim istraživačima povijesti Mornarice. Istraživanja o Bratovštini kotorskih pomoraca još dugo neće biti završena i kompletirana sve dok postoje neistraženi izvori arhiva: Dubrovnika, Splita, Zadra, Trsta, Venecije, Ankone, Malte i drugih mediteranskih centara sa kojima su naši pomorci bili u stalnom kontaktu, posebno arhivskih izvora Istanbula, Izmira i crnomorskih luka. Intencija je autora da ova knjiga bude interesantna ne samo istraživačima pomorske i kulturne baštine već i drugim zainteresiranim čitaocima koji nedovoljno poznaju bogatu prošlost Kotora i Boke Kotorske.

Bratovština kotorskih pomoraca odnosno Bokeljska mornarica nematerijalna je kulturna baština od posebnog značaja kako stoji u naslovu ove studije, a također je element identiteta zajednice koja je baštini i svih onih koji je osjećaju kao svoje pomorsko i kulturno nasljeđe čuvajući tradiciju, vjeru, vještine, običaje i rituale.

Prčanj, 25.07.2022.

Slavko Dabinović